

Considerații privind numele proprii din *Biblia de la Sankt Petersburg* (1819)

VERONICA OLARIU¹

The Romanian translators of the Bible were confronted with several limitations regarding the process of translating the Biblical proper names: the lack of a sanctioned orthography of the Romanian language and of an established translation method, as well as the inherent textual restrictions posed serious problems. The translator aims to adapt the text's original style and method of writing (from Hebrew, Greek or the Slavic language) to the Romanian phonetic system by replacing each symbol from the source text with its Romanian correspondent. After comparing the *Romanian Bible from Saint Petersburg* (1819) with the *Bible from Blaj* (1795) (also known as the *Bible of Samuil Micu*), we have discovered important differences of Biblical proper names in the two texts' translations. Analysis shows that the toponyms and anthroponyms in the *Romanian Bible from Saint Petersburg* (1819) reflect the translator's conservative rendition of the proper names due to their use of different source texts from the *Blaj Bible*.

Key-words: *the "Bible from Saint Petersburg", the "Bible from Blaj", proper names, sources, translation, biblical philology*

Actul traducerii reprezintă un proces de mare complexitate, ce presupune un susținut efort intelectual de reformulare și rescriere a unui text cu ajutorul procedeelelor și mijloacelor ce aparțin unui sistem lingvistic determinat, diferit de cel din limba de plecare, și care, implicit, are ca destinatar un public ce aparține unui alt spațiu cultural. În cazul primelor traduceri ale

¹ Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

textului biblic în limbile moderne, traducătorii se confruntau cu diferențe culturale și situații sociale specifice perioadei în care aceste traduceri au fost efectuate. Textele-sursă se situau, din punct de vedere al canonului cultural, pe o poziție superioară în raport cu textul-țintă, în sensul că textul-sursă din cultura dominantă determina paradigma receptării textului-țintă, marginal din acest punct de vedere. Neavând la dispoziție un instrumentar filologic potrivit (vocabular sărac, lipsa dicționarelor etc., cf. Munteanu 2008: 16), traducătorul avea opțiuni interpretative limitate și recurgea, adesea, la înlocuirea forțată a formelor lingvistice din textului străin ce nu corespundeau normelor limbii literare din epocă.

Sistemul onomastic al primelor traduceri în limba română din secolul al XVI-lea, dar și din versiunile ulterioare, reflectă această situație de „insecuritate” lingvistică a primilor traducători, fiind caracterizat prin redarea inconsecventă a numelor proprii. Absența unui sistem ortografic stabil și a unei viziuni sistematizate asupra procesului traducerii, dublată de restricțiile impuse acestuia de caracterul sacru al textului ce trebuia tradus (Munteanu 2008: 51), a limitat posibilitățile traducătorului român al textului biblic, punându-i probleme majore privind transferul în limba română a numelor proprii biblice din textele-sursă.

Din lipsa unei tradiții a traducerile biblice în limba română, traducătorul încearcă să adapteze grafia textului-sursă (slavon, grecesc sau ebraic), prin procedeele transcrierii, sistemului fonetic al limbii române, înlocuind fiecare caracter din sistemul grafic în care a fost redactat textul original prin corespondentul său din sistemul propriu limbii-ținte.

În continuare, vom discuta câteva aspecte surprinse în urma analizei comparative a formelor onomastice prezente în textul *Bibliei de la Sankt Petersburg* (B 1819) și în versiunea ce i-a servit ca model, *Biblia de la Blaj* (B 1795).

În cazul toponimelor și antroponimelor excerptate din textul *Bibliei de la Sankt Petersburg* se constată diferențe privind transpunerea numelor proprii față de textul *Bibliei de la Blaj*. De exemplu, în B 1819 se observă tendința de redare a formelor

ce conțin consoane duble: *Fadassur* (Nm 2, 20 ; Nm 7, 54); *Naasson* (Nm 7, 12); *Gaddi* (Nm 13, 11); *Ramessi* (Nm 33, 3); *Ressan* (Nm 33, 22); *Machellath* (Nm 33, 22); *Mathecca* (Nm 33, 28); *Iassa* (Dt. 2, 32); *Omminii* (Dt. 2, 10); *Amman* (Dt. 2, 19); *horrei* (Dt. 2, 22); *Cappadochiia* (Dt. 2, 23); *Manassi* (Dt. 3, 14); *hetteul* (Dt. 7, 1); *Issahar* (Dt. 27; 12); *Gomorra* (Dt. 29; 23) etc. Această modalitate de conservare a formelor ce conțin consoane duble a fost influențată de o sursă slavă și/ sau grecească, unde întâlnim același fenomen: **сѣнь Фадассѣровъ** (B 1784); *νίδος Φαδασσουρ* (Sept.); cf. *filius Phadassur* (Sabatier 1743) – Nm 2, 20 ; Nm 7, 54; **Наассѣнь** (B 1784); *αὐτοῦ Ναασσω* (Sept.); cf. *Nahasson filius* (Sabatier 1743) – Nm 7, 12; **Γαδδὶ** (B 1784); *Γαδδὶ* (Sept.) – Nm 13, 11; **Воздвнѣшаса Рамессы** (B 1784); *ἀπῆραν ἐκ Ραμεσση* (Sept.); cf. *Profecti igitur de Ramesse* (Sabatier 1743) – Nm 33, 3; **Ἡ воздвнѣшаса ѿ Рессана** (B 1784); *καὶ ἀπῆραν ἐκ Ρεσσαν* (Sept.) – Nm 33, 22; **Ἰσσεδ** (B 1784); *Ἰασσα* (Sept.) – Dt. 2, 32; **Ἐμμίνης** (B 1784); *Ομμιν* – Dt. 2, 10; **Ἰμμάνηχъ** (B 1784); *Αμμαν* (Sept.) – Dt. 2, 19; **Χορρέα** (B 1784); *τὸν Χορραῖον* (Sept.) – Dt. 2, 22; **Καππαδόκι** (B 1784) *Καππαδοκίας* (Sept.) – Dt. 2, 23; **Μανασίνδ** (B 1784); *Μανασση* (Sept.); cf. *Manasse* (Sabatier 1743) – Dt. 3, 14; **Χεττέα** (B 1784); *τὸν Χετταῖον* (Sept.) – Dt 7, 1; **Ἰσσαχάρъ** (B 1784); *Ἰσσαχαρ* (Sept.); cf. *Issachar* (Sabatier 1743) – Dt. 27; 12; **Γομόρρъ** (B 1784); *Γομορρα* (Sept.) – Dt. 29; 23 etc. Fenomenul reduplicării consoanelor îl înregistrăm și în textele manuscrise, Ms.45 și Ms.4389, care au avut ca sursă, la rândul lor, un text grecesc și, respectiv, unul slav (v. Căndea 1979, Andriescu 1997, Ursu 1988–1989). Iată câteva exemple înregistrate în Ms.45: *Gaddi* (Nm 13, 11); *Ressan* (Nm 33, 22); *Eassa* (Dt. 2, 32); *Amman* (Dt. 2, 19); *pre horreul* (Dt. 2, 22). Ms.4389 atestă următoarele exemple cu consoane duble: *Ramess* (Nm 33, 3); *Ressan* (Nm 33, 22); *Cappadochiia* (Dt. 2, 23).

Textul Bibliei de la 1795 consemnează, în aceleași versete, forme cu o singură consoană: *Fadasur* (Nm 2, 20 ; Nm 7, 54); *Naason* (Nm 7, 12); *Gadi* (Nm 13, 11); *Ramesi* (Nm 33, 3);

Resan (Nm 33, 22); *Machelat* (Nm 33, 22); *Matheca* (Nm 33, 28); *Iasa* (Dt. 2, 32); *Ominii* (Dt. 2, 10); *Aman* (Dt. 2, 19); *horei* (Dt. 2, 22); *Capadochiia* (Dt. 2, 23); *Manasi* (Dt. 3, 14); *heteul* (Dt. 7, 1); *Isahar* (Dt. 27; 12); *Gomora* (Dt. 29; 23). În B 1688 înregistrăm, în versetele menționate, aceleași forme onomastice, aspect ce confirmă faptul că numele proprii menționate mai sus au fost preluate de Micu Klein din B 1688, care i-a servit ca model la realizarea noii ediții românești. Chiar dacă cercetătorul clujean Eugen Pavel, analizând într-un articol al său sursele *Bibliei de la Blaj*, afirmă că Micu-Klein „se distanțează de *Biblia de la București*” în transpunerea numelor, optând pentru „variantele din *Codex Vaticanus* și ediția lui L. Bos [...]” (Pavel 2000–2001: 287), din exemplele excerptate din B 1795 și analizate de noi reiese că, în majoritatea situațiilor, *Biblia* lui Micu-Klein urmează cu fidelitate textul de la 1688.

O situație asemănătoare cu cea a consoanelor duble o constatăm și în cazul vocalelor. B 1819 conservă din sursele care i-au stat la bază următoarele forme onomastice: *în preajma Veelsepfonului* (Nm 33, 7); *lui Veelfegor* (Dt. 4, 3). Versiunile slavonă, greacă și latină atestă în același verset: *ἴκε ἔστω πράμιw Βεελσεφώνηδ* (B 1784); *ὁ ἐστὶν ἀπέναντι Βεελσεφρων* (Sept.); *quae respicit Beelsephon* (cf. Sabatier 1743); pentru versetul din (Dt. 4, 3) avem următoarele forme: *careia iaste împotriva Veelsepfon* (Ms.45); *lui Veelfegor* (B 1688 și Ms.45); *Βεελφεγῶρδ* (B 1784); *Βεελφεγῶρ* (Sept.); *Beelphegor* (cf. Sabatier 1743). Aceași situație o înregistrăm în textele din sec. al XVII-lea: *care iaste împotriva Veelsepfon* (B 1688); *careia iaste împotriva Veelsepfon* (Ms.45) – Nm 33, 7; *lui Veelfegor* (B 1688); *lui Veelfegor* (Ms.45) – Dt. 4, 3. Ms.4389 atestă, în versetul din Nm 33, 7, exemplul discutat cu același fenomen: *care iaste împotriva Veelsepfon*; *care iaste împotriva Veelsefthonului*.

În *Biblia* de la 1795 înregistrăm formele cu o singură vocală: *în preajma Velsepfonului* (Nm 33, 7), *lui Velfegor* (Dt. 4, 3).

Tradiția biblică românească ilustrează existența unei legături puternice între versiunile biblice apărute de-a lungul timpului în

limba română, datorate influenței surselor care au stat la baza traducerii sau revizuirii lor. Textul Bibliei de la 1819 nu face excepție de la această regulă, păstrându-se între coordonatele acestei stări de fapt.

Exemplele discutate mai sus arată că diferențele în domeniul onomasticii atestate în cazul textului amintit mai sus sunt datorate utilizării unor surse independente de versiunea de la Blaj. Atunci când nu erau mulțumiți cu soluțiile oferite de textul *Bibliei de la Blaj*, revizorii *Bibliei de la Sankt Petersburg* au folosit și alte surse de control, intervenind ori de câte ori au considerat necesar să facă acest lucru. Analiza formelor onomastice din textele biblice joacă un rol important în procesul de identificare a acestor surse (Gafton 2012: 126).

Următoarele exemple excerptate din *Biblia de la Sankt Petersburg* indică faptul că a existat un modelul slav la originea transcrierii lor: *Efrem* (Nm 1, 10) – cf. *Ѡ Ѡдрѣма* (B 1784); *Semiud* (Nm 1, 10) – cf. *Семидовъ* (B1784); *Ruvim* (Dt. 3, 12) – cf. *Рувимъ* (B 1784); *Siir* (Dt. 33, 2) – cf. *Ѡ Сира* (B1784); *Ghirson* (Nm 3, 17) – cf. *Гирсѣнъ* (B1784).

Biblia de la 1795 înregistrează forme onomastice după modelul Bibliei de la 1688: *Efracim* (Nm. 1, 10); *Ruvim* (Dt. 3, 12). Excepție face antroponimul *Gherson* din versetul (Nm 3, 17), care urmează modelul latin: *Gerson* (cf. Sabatier 1743). B 1688 și Ms.45 merg după versiunea greacă, *Ghedsom* : *ἀντῶν Γεδσων* (Sept.). Și transcrierea toponimului *Seir* (Dt. 33, 2) a fost influențată de o sursă latină sau greacă: *ἐκ Σηρι* (Sept.), cf. *Seir* (Sabatier 1743), iar în B 1688 avem *Siir*, apoi *de la Sir* în Ms.45 și *de la Seir* în Ms.4389.

Antroponimul *Emiud* (Nm 1, 10) din Biblia de la 1795 preia modelul din *νιὸς Εμιουδ* (Sept.); cf. *filius Ammiud* (Sabatier 1743), în timp ce textele din secolul al XVII-lea atestă forma *Semiud*.

Pe lângă textul slav, redactorii *Bibliei de la Sankt Petersburg* au folosit ca model și un text grecesc. În acest sens, înregistrăm următoarele exemple care conțin nume proprii: în versetul Nm 2, 12 avem *feciorul lui Surisadai*, iar în versetul Nm 2, 25 atestăm sintagma *feciorul lui Amisadai*. Aceste forme au fost

preluate dintr-o versiune greacă: *υἱὸς Σουρισαδαι* și *υἱὸς Αμυσαδαι* (Sept.), cf. Sabatier 1743: *filius Surisaddai*; *filius Ammisaddai*. În *Biblia de la Blaj* atestăm următoarele variante: *feciorul lui Surisade* (Nm 2, 12) și *feciorul lui Amisade* (Nm 2, 25). Formele onomastice discutate în *Biblia de la 1795* au fost preluate din *Biblia de la 1688*, acestea fiind înregistrate, de asemenea, și în Ms.45 și Ms.4389.

În următorul context din Fac. 36, 6: *Și au luat Isai pre muierile sale [...] și toate câte au agonisit în pământul lui Hanaan, și s-au dus Isai din pământul lui Hanaan* (B 1819), forma reluată **Isai** nu o înregistrăm în versiunea *Bibliei de la 1795*: *Și au luat Isav pre muierile sale [...] și toate câte au agonisit în pământul lui Hanaan, și s-au dus din pământul lui Hanaan*. Antroponimul discutat nu este atestat nici în *Biblia de la 1688*: *Și luo Isaf muierile lui [...] și toate câte au agonisit în pământul lui Hannan și să duse den pământul lui Hannan*; de asemenea, nu-l întâlnim nici în manuscrisele 45 și 4389. Exemplul a fost preluat, probabil, dintr-un text grecesc: *ἐπορεύθη Ἴσᾶν ἐκ τῆς γῆς Χαναάν* (Sept.).

O situație asemănătoare este înregistrată în versetul Fac. 25, 3, unde întâlnim exemplul: *au fost Raguil și Nandeil* (*Biblia 1819*), pe care nu o atestăm în *Biblia de la Blaj*. Sintagma în discuție este prezentă însă în textele din secolul al XVII-lea (B 1688, Ms.45 și Ms.4389): *fură Raguil și Navdeil*; cf. *ἔγέοντο Ραγουήλ καὶ Ναβδεήλ* (Sept.).

Întâlnim situații în care textul *Bibliei de la Sankt Petersburg* atestă forme onomastice ce nu le regăsim în versiunile anterioare. De exemplu, în Fac. 35, 29 avem: *Și, slăbind Isaac, au murit*, iar în Fac. 37, 28 înregistrăm contextul: *și l-au vândut pre Iosif ismailteanilor cu doaozeci de auri*. Aceste exemple onomastice nu le-am întâlnit în *Biblia de la 1795*, dar nici în cele din secolul al XVII-lea: *Și, slăbind, au murit* (B 1795); *Și, slăbind, au murit* (B 1688); *Și, slăbindu, au murit* (Ms.45);); *Și, săvârșindu-se, muri* (Ms.4389); apoi: *Și l-au vândut ismailteanilor cu doaozeci de auri* (B 1795); *Și-l vândură pre dânsul ismailtênilor dereptu 20 de galbeni de aur* (B 1688); *Și-l*

vândură pre însul ismailtênilor pentru 20 de aur (Ms.45); Și-l vândură în 20 de galbeni (Ms.4389).

În cazul acestor exemple, revizorii textului Bibliei de la 1819 au apelat, în opinia noastră, la o sursă independentă, probabil un text ebraic². În sprijinul acestui argument precizăm faptul că formele respective le-am găsit într-o versiune mai veche a *Vulgatei* (*Versio antiqua*), care, la rândul ei, trimite la textul ebraic. Iată contextele care susțin această afirmație: (Fac. 35, 29) *et deficiens Isaac mortuus est (Versio Antigua Vulgata)*, antroponim pe care nu-l atestăm în versiunea mai nouă: *consumptusque aetate mortus est* (cf. Sabatier 1743); (Fac. 37, 28) *vendiderunt Joseph Ismaelitis viginaureis (Versio Antigua Vulgata)*, nici acest antroponim nefiind atestat în versiunea mai nouă a *Vulgatei*: *vendiderunt eum Ismaelitis viginti argenteis* (cf. Sabatier 1743).

În concluzie, putem afirma că cercetarea comparativă întreprinsă de noi asupra textului *Bibliei de la Sankt Petersburg* (1819) relevă caracterul mult mai conservator al acestuia față de versiunea care i-a servit ca model, *Biblia de la Blaj*, text ce în majoritatea cazurilor urmează cu fidelitate soluțiile traductologice propuse de *Biblia de la București*. În urma analizei comparative a formelor onomastice rezultă faptul că revizorii Bibliei de la 1819 au folosit trei surse independente: un text slav, *Biblia Elizabetană*, un text grecesc (o ediție a *Septuagintei* care circula în perioada respectivă) și unul ebraic.

² La indicația președintelui Societății Biblice Ruse, A. Golițan, arhimandritul Varlaam îl consultase pe arhierul Filaret Drozdov, viitorul mitropolit al Moscovei, care era un bun cunoscător al limbii ebraice (v. fondul nr. 815, inv. 16, dosar nr. 796 din cadrul Arhivei Istorice de Stat a Federației Ruse din Sankt Petersburg, consultat de noi în anul 2002, care conține corespondența dintre mitropolitul Gavriil și A. Golițan, privind editarea *Bibliei* în limba română; cf. și Stadnițki 1894: 362).

Bibliografie

Sigle

- B 1688: *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament, tipărită întâia oară la 1688, în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino; Domnul Țării Românești [...]*, București, 1688.
- B 1784: *БІБЛІА СЪРЪЧЬ КЪНГИ СЦІЕННАГО ПИСАНІЯ ВѢХАГО І НОВАГО ЗАВѢТА* (Elisavetinskaya Biblia).
- B 1795: *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțalesul limbii românești [...]*, Blaj, 1795 [ediție modernă: Roma, 2000].
- B 1819: *Bibliia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, cu chiețuiala Rossieneștii soșietăți a Bibliei în Sankt Peterburg, în tipografia lui N. Grecea, în anul 1819, august 15 zile*, Sankt Petersburg, 1819.
- Ms.4389: Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisul românesc nr. 4389*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă și latină de un anonim muntean (probabil Daniil Andrean Panoneanul), în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.
- Ms.45: Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, *Manuscrisul românesc nr. 45*; conține traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu și revizuită de un anonim moldovean (probabil Dosoftei) în a doua jumătate a secolului al XVII-lea.
- SABATIER 1743: *Bibliorum Sacrorum latinae versiones antiquae: seu, Vetus italica, et caeterae quaecunque in codicibus mss. & antiquorum libris reperiri potuerunt : quae cum Vulgata latina, & cum textu graeco comparantur ... Opera & studio ... Petri Sabatier.*
- SEPT.: *Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum, juxta exemplar Vaticanum*, Ex editione Lambert Bos, Tomus I, Oxonii, Typographeo Clarendoniano, 1805.
- *** *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1988–1997, vol. I. *Genesis*, vol. II. *Exodus*, vol. III. *Leviticus*, vol. IV. *Numeri*, vol. V. *Deuteronomium*.

Lucrări de referință

- ANDRIESCU A., *Studii de filologie și istorie literară*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997.
- BIBLIA 1688: *Biblia 1688*, volum întocmit de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Alexandru Gafton, Laura Manea, vol. I–II, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2001–2002.
- CÂNDEA V., *Rațiunea dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, Dacia, 1979.
- GAFTON A., *De la traducere la norma literară. Contribuția traducerii textului biblic la constituirea vechii norme literare*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- GÎNSAC A.-M., *Despre traducerea toponimelor biblice descriptive în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXIII, nr. 1, p. 121–135, 2012.
- MUNTEANU E., *Lexicologie biblică românească*, București, Humanitas, 2008.
- NIDA E.A., *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden, Brill, 1964.
- PAVEL E., *Biblia lui Samuil Micu (1795). Modele și izvoare*, în „Dacoromania”, serie nouă, V–VI, p. 277–307, 2000–2001.
- STADNITKI A., *Gavriil Banulesco-Bodoni, ekzarh Moldo-Vlahijskij (1808–1812) i mitropolit Kișinevskij (1813–1821)*, Chișinău, 1894.
- URSU N.A., *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu*, în „Limba română”, anul XXXVII, 1988, nr. 5, 455–468; anul XXXVII, 1988, nr. 6, 521–534; anul XXXVIII, 1989, nr. 1, 31–46; anul XXXVIII, 1989, nr. 2, 107–121, 1988–1989.